

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh487>

BAHREYN ADALARI MESELESİ*

RUMBEYOĞLU FAHREDDİN / MEHMED NABİ

Aktaran: Ünal TAŞKIN**

Bahreyn Adaları Basra Körfezi'nin batı sahilindeki Ahsa'nın ucundaki körfezin girişindedir. 40 ve 50. boylamlar arasında ve 26. enlem üzerindeki birkaç adadan oluşur. Bu adalardan yalnız biri diğerlerine nazaran daha büyüktür ve Bahreyn olarak adlandırılır. Bu adanın uzunluğu 11 genişliği 4,5 saatlik mesafededir. Nüfusu tahminen 25.000 kadardır. Caferi mezhebinde olan ahali bin civarında gemiye sahiptir ve inci ile sadef ticareti ile uğraşır.

Bahreyn adaları 1507 tarihinde Portekizlilerin elinde bulunuyordu. 1622 yılında Safevi şahı Şah Abbas tarafından ele geçirildi. Sonraki yıllarda Safeviler ile Araplar arasında tartışma konusu olan Bahreyn, nihayet 1784 yılında Atrabi adlı Arap kabilesi tarafından ele geçirildi.

Bağdat ve Basra'nın fethinden sonra, Osmanlı Devleti'nin Bahreyn üzerinde sürekli olmamakla birlikte bir süre hakim olduğu anlaşılıyor. Bahreyn'de şu an hakim olan Şeyh, el-Halife ailesindedir.

Dört İngiliz gemisi 1870 yılı başlarında Bahreyn sularına gelerek Şeyhi azletmiş ve Bombay'a göndermiştir. Bu şeyhin yerine başka birinin tayin edildiği haberi Bağdat'a ulaşınca, Osmanlı Devleti'nin Londra sefaretini, İngiliz hükümetinden konuyla ilgili izahat istemiştir. Londra sefaretini 15 Kanun-ı Sani 1870 tarihli telgrafında, Lord Clarando'nun bu olaydan haberi olmadığını, Bahreyn adalarının bir müddetten beri korsan yatağı haline geldiğini ve İngiliz gemilerine zarar verdikleri için İngiliz gemilerinin orada olduğunu, Bahreyn'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu ilk defa duyduğunu ve adalar üzerinde İran'ın hak iddia ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Osmanlı sefiri İran'ın Arabistan

* Bab-ı Ali Hariciye Nezareti, Bahreyn Adaları Meselesi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1334.

** Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Tarih Bölümü.

üzerinde herhangi bir hakkı olmadığını, Bahreyn'in Basra ve Bağdad'ın fethinden beri Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu söylediği yazılıdır. Bahreyn'de hükümler hakkının kimde olduğu işte bu tarihte zuhur etmiştir.

Merhum Ali Paşa'nın 15 Nisan 1871 tarihinde İngiltere'nin İstanbul sefaretini baş katibi Pirani'ye, Bahreyn adaları üzerinde Osmanlı Devleti'nin hükümler olmak istediği İngiltere tarafından iddia edilse de, bu iddianın hiçbir yazılı kaydı olmadığından Bab-ı Ali tarafından tekzip edilmiştir. Bahreyn'in Necd'in bir uzantısı olduğu ve bundan dolayı Osmanlı ülkesinin bir parçasını oluşturduğu Londra sefirimiz tarafından 18 Temmuz 1872 tarihinde Lord Granville'e şifahi söylenmiştir.

Meselenin öneminden dolayı, durumun sefirimiz tarafından yazılı olarak tebliğ edilmesi gerekirdi.

İngilizlerin Bahreyn'de bina inşaatları ve Şeyh'in makamının önünde nöbetçi olarak 20 asker bulundurmaları, Necd'deki Osmanlı memurları tarafından rapor edilince, Hariciye Nezareti nezdinde yapılan girişime, Lord Granville, 8 Ağustos 1872 tarihinde şöyle bir nota ile cevap vermiştir.

“Bahreyn adası hakkında vukubulan mükalememizde zat-ı şahaneeye ait araziye vukubulacak her türlü tecavüze karşı teşebbüsat-ı dostanede bulunmak için hükümet-i metbuanızdan talimat aldığınızı ifade etmenize mukabil bende tahkikat-ı lazımede bulunacağımı zat-ı asilanelerine vaat eylemişim. Şimdi zat-ı Ali sefiranelerine arz-ı malumat etmekle müftehirim ki Hindistan umuru nazırı teşebbüsat-ı sefaretpenahileri hakkında izahat verilmesini hükümet-i metbuasından rica eylemiştir. Mamafih bu babda icra kılınacak tahkikat neticesinde intizaren hükümet-i seniyye-i Osmaniye mutmain olabilir ki, İngiltere hükümeti Basra Körfezi'nde asayişin idamesi zımnında akd edilen muahedatın kendisine tahmil eylediği hususata talik etmedikçe salifü'l-beyan körfez mesailine müdahale arzusunda değildir.”

Fransızca olarak tercümesi aşağıda verilen (EK-2) işbu notanın içeriği ve samimiyetine tarafımızdan fazlaca güvenilerek İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki nüfuzundan ve körfeze müdahaleden feragat ettiği zannedildi. Fakat iki sene sonra Osmanlı tebasından Bahreynlilerin askeri hizmetten muaf tutulmalarının Basra'daki İngiliz konsolosluğu tarafından istenmesi üzerine mesele yeniden gündeme gelmiştir. Bu sebeple yaptığımız teşebbüse cevaben Lord Derby'nin Londra sefaretine gönderdiği 14 Nisan 1874 tarihli takrirden, Bahreyn'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğunun İngiltere tarafından kabul edilemeyeceği bildirilmiştir. Zikr edilen notanın önemli görülen kısmı şöyledir.

Bahreyn Adaları Meselesi

“Kura-i askeriyye ithal olunan Bahreynlilerin kırk altı sene mukaddem ve Basra’da tutan ve ikametgah ittihazıyla emlake mutasarrıf familya azasından olup Basra’da tevellüd ettiklerine dair Bağdad valisi canibinden verilen teminat üzerine bunların dâhil-i kura olmalarına mümanaata mahal kalmamış olduğundan Basra konsolosuna bu babda talimat verilecektir. Ancak Bahreyn ahalisine Memalik-i Osmaniye ahali gibi muamele olunduğu görüldüğü takdirde konsolos mumaileyh bu hususu protesto edecektir. Bab-ı Ali’nin Bahreynlilere teba-i Osmaniye nazarıyla bakmak niyetinde bulunmadığına ve Bağdad vilayetine talimat ita kılındığına dair Raşid Paşa tarafından Sir Elliot’a teminat verilmiş iken Bab-ı Ali’nin el-yevm Bahreyn adaları üzerinde hukuk-ı hükümrani iddiasında bulunduğu görülüyor. Devlet-i metbuam Bahreyn’in Memalik-i Osmaniye’nin ecza-yı mütemmimesinden olduğuna dair Devlet-i Aliyye tarafından der meyan olunan iddiayı kabul ve tasdik edemez. Bahreyn ahali İngiliz devletinin dostu olan bir hâkimin tebasından buldukları cihetle lede’l-hace İngiltere konsolosuna müracaatlarında haklarında muavenet-i lazime ifasında kusur olunmayacaktır.”

Aşağıda Fransızcası verilen bu tahririn (EK-1) gönderilişinden iki ay sonra Mosoros Paşa’nın 13 Haziran 1874 tarihinde Bab-ı Ali’ye gönderdiği telgrafta, Osmanlı ülkesine gelen Bahreynlileri himayeden sakınması için Bağdad konsolosuna talimat gönderip İngiltere’nin Bahreyn üzerinde asla hâkimiyet niyetinde olmadığı ve Bahreyn’i müstakil kabul ettiğini Lord Derby’nin beyan ettiği yazılıdır. Ancak önemli olan bu notaya cevap verildiğine dair dosyada herhangi bir evrak yoktur. Bir zaman sonra yani 1892 senesinde Bahreyn adasının İngiltere’nin himayesinde olduğu ortaya çıkmış. Basra’daki İngiliz konsolosunun, mahalli idare tarafından alınmış olan bazı vergilerin iadesini talep etmesinden dolayı tarafımızdan edilen şikâyete cevaben İngiliz sefaretini 11 Teşrin-i Sani 1892 tarihli tahririyle bu himaye meselesini şu şekilde açıklamıştır:

“Bahreyn ceziresi el-yevm İngiltere’nin himayesi tahtında bulunduğu Hükümet-i Seniyye’ye tebliği zımında sefaret talimat ahz eylemiş olduğundan Memureyn-i Osmaniye’nin Bahreynlilere ait hususata müdahaleleri şayan-ı kabul görülemez.”

İstanbul’daki İngiltere sefaretine Bab-ı Ali tarafından 4 Nisan 1892 tarihinde gönderilen tahrirde bu iddiaların kabul edilemeyeceği bildirilmiş ve 8 Ağustos 1872 ile 14 Nisan 1874 tarihli Londra sefaretine gönderilmiş olan notaların içeriği zikredilmiştir. Bu girişime karşı İngiltere sefaretinin 9 Mayıs

1892 tarihli takrir cevabında Hindistan hükümetinin 1820 senesinden beri Bahreyn'i müstakil kabul ederek Bahreyn şeyhi ile ilişkilere başladığı söylenerek Osmanlı Devleti'nin Bahreyn Adaları üzerindeki hâkimiyet iddialarının kabul edilemeyeceği tekrar beyan edilmiştir.

Bunda sonra dokuz sene kadar Bahreyn ile ilgili herhangi bir gelişme olmamıştır. 1911'in başlarında birkaç Bahreynlinin Basra memurları tarafından tutuklanması üzerine bunların tahliyesi talebini içeren İngiltere sefaretinin Bab-1 Ali'ye gönderdiği takrirden İngiltere'nin Bahreyn ile ilgili siyaseti tekrar edilmiştir.

Bağdad demiryolunun başlatılmasıyla ilgili görüşmelerin olduğu sırada İngiltere ile bu meseleden dolayı çekişmeye girilmesi uygun görülmemiştir. Bu durumun Basra Körfezi ile ilgili hususlardan biri olarak kabul edilerek diğer meselelerle birlikte halledilmesi gerektiği İngiltere sefaretine şifahen bildirilmiştir. Meselenin İngiltere sefaretine şifahen bildirildiği dosyada bulunan evrakların incelenmesiyle anlaşılmıştır.

Bahreyn şeyhleri İngiltere ile 1820 tarihinden 1898 tarihine değin yedi ayrı mukavelename imzalamışlardır:

1- Bahreyn şeyhinin Bahreyn'de yağma veya korsanlıkla elde edilen malların satışına müsaade etmeyeceğini içeren 5 Şubat 1820 tarihli mukavelename

2- Esir ticaretinin kaldırılması için imzalanan 10 Mayıs 1856 tarihli mukavelename

3- Bahreyn şeyhinin İngiltere tarafından himaye edilmesi şartıyla deniz yoluyla yapılacak savaştan, korsanlıktan ve esir ticaretinden geri duracağını içeren 31 Mayıs 1861 tarihli akdname

4- Ali b. Halife'nin Bahreyn şeyhliğinden feragat ettiğine dair 16 Eylül 1868 tarihli mukavelename

5- Bahreyn şeyhi Şeyh İsa'nın 22 Kanun-ı evvel 1880 tarihli mukavelenamesidir ki siyasi öneminden dolayı aynen veriyoruz.

“Ben Bahreyn şeyhi İsa b. Ali el-Halife gerek namıma ve gerek Bahreyn hükümetine tevarüs edecek halifelerimin namına olarak İngiltere hükümetinin muvafakatini istihsal etmeden İngiltere'den maada diğer bir devlet veyahut hükümetle ber guna müzakerat ve muahedata girişmeyeceğimi ve memleketimizde İngiliz hükümetinden başka bir hükümet memur-ı siyaseti bulundurmamak veya şebenderhane tesis etmek veyahut kömür deposu inşa eylemek için müsaade ita etmeyeceğimi İngiltere hükümetine taahhüt ederim.

Bahreyn Adaları Meselesi

İşbu mukavelename dun-ı mertebede haiz-i ehemmiyet olan umur ve hususat hakkında hükümet-ı mütacavire memureyn-i mahalliyesiyle icra kılınan muhaberat mutade-i dostaneyeye mabihü'l-tatbik olamaz ve icra-yı tesir edemez.”

6- Bahreyn şeyhinin 13 Mart 1892 tarihinde İngiltere hükümetiyle imzaladığı mukavelenamedir:

“Ben Bahreyn şeyhi İsa b. Ali Basra Körfezi'nde mukim İngiliz memur-ı siyasiyesi kaimmakam A. S. Elliot'un huzurunda bulunduğum halde gerek namıma ve gerek varislerim ile halifelerimin namlarına olarak atideki şeraite riayet edeceğimi ahd ve misak eylerim:

Evvela İngiltere devletinden başka bir devlete hiçbir vechle ber guna taahhüdât ve muhaberata girişmeyeceğim.

Saniyen İngiltere hükümetinin rızası olmadıkça diğer bir devlet vekilinin memleketimde ikamet etmesine muvafakat etmeyeceğim.

Salisen İngiltere hükümetinden maada diğer bir hükümete memleketimin herhangi bir kısmını terk, bey, terhin etmeyeceğim veyahut hükümetin bir cüzünü ahar bir suretle işgal etmesine müsaade etmeyeceğim.”

7-Bahreyn şeyhinin kendi memleketine silah ithalini veya ihracını engelleyeceğini içeren 30 Nisan 1898 tarihli mukavelenamesi.

İngiltere devleti Hindistan yollarını korumak ve sömürgelerinin etrafını güvenceye almak amacıyla geçen asırda Kızıl Deniz, Umman Denizi ve Basra Körfezi'ndeki bazı önemli noktaları peyderpey ele geçirmeye çalışmıştır. Bahreyn Adaları da anlaşıldığı kadarıyla bundan nasibini almıştır.

Hakkı Paşa hazretlerinin Londra'da görüştüğü meselelerden biri olan Bahreyn Adaları meselesi, 29 Temmuz 1913 tarihinde Kuveyt, Basra Körfezi ve Katar ile ilgili imzalanan 5 numaralı mukavelenamenin üçüncü kısmında kendine yer bulmuştur. Bu kısım aynen aşağıda verilmiştir.

“Bend 13- Hükümet-i Osmaniye Lübnan el-Ulya ve Lübnan es-Süfla ismindeki iki küçük ada dahil olduğu halde Bahreyn Adaları hakkındaki kaffe-i metalibinden feragat eder ve Bahreyn'in istiklalini tasdik eyler. İngiltere hükümeti dahi Bahreyn adalarını asla kendi memalikine ilhak etmek niyetinde bulunmadığını beyan eyler.

Bend 14- İngiltere hükümeti Bahreyn şeyhi tarafından inciye muhtevi istiridyelerin saydından dolayı teba-i Osmaniye'den en ziyade mazhar-ı müsaade olan diğer alakadarandan ziyade bir resm ahz ve istifa edilmemesine dikkat edeceğini Hükümet-i Osmaniye'ye karşı taahhüt eyler.

Bend 15- Bahreyn şeyhinin tevabine Memalik-i Osmaniye'de teba-i ecnebiye nazarıyla bakılacak ve bunlar İngiltere konsolosları tarafından himaye edilecektir. Mamafih Bahreyn ahalişi uhud-ı atika ile bazı devletler tebasına bahş olunan imtiyazattan istifade hakkını haiz bulduklarından işbu himaye Avrupa hukuk-ı düveli kavaidine tevfi ken icra edilecektir.

Bahreyn meselesi yukarıda zikredilen mukavelenamenin üçüncü kısmını oluşturduğundan Sir Edward Grey 29 Temmuz 1913 tarihli Kuveyt layihasının son kısmında yer alan beyanname siyle bazı çekinceli konulara temas etmiştir. Hakkı Paşa hazretleri bu mukavelenamenin yürürlüğe girebilmesi için bahsi geçen çekinceli konuların ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu Grey'e söylemiştir.

Bununla birlikte Şattü'l-Arab'da dolaşacak gemilerin şartlarının belirlenmesi için bir komisyon oluşturulmasına yönelik mukavelenamenin bazı maddelerine Almanya ve Rusya hükümetlerinin itiraz etmelerinden dolayı, İngiltere hükümeti bunlarla müzakereye girişmiştir. Bu sebepten görüşmenin onaylanması gecikmiştir. Hakkı Paşa hazretleriyle Sir Edward Grey arasındaki ertelemeyi içeren son mukavelenin tarihi ise 21 Teşrin-i Evvel 1914 olup I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle onaylanamamıştır.

Bab-1 Ali 8 Kanun-1 Sani sene 1917

Bahreyn Adaları Meselesi

EK-1

دیل : ۱

Traduction de la dépêche adressée par Lord Derby à l'Ambassade Impériale Ottomane à Londres sub N° 5457/107, en date du 814 avril 17

Monsieur l'Ambassadeur,

Le Gouvernement de Sa Majesté avait pris en considération la dépêche télégraphique de Rachid Pacha que Votre Excellence a bien voulu communiquer à mon prédécesseur le 8 janvier dernier relative aux droits de la Porte d'appliquer la loi de conscription envers quelques natifs de Bahrein résidant à Bassorah.

J'ai maintenant l'honneur de prier Votre Excellence de rappeler à Rachid Pacha que d'après les assurances données par le Gouverneur Général de Bagdad, les personnes soumises à la conscription appartenant à des familles ayant émigré à Bassorah il y a 46 ans s'y étant établies et ayant acquis des propriétés foncières et que ces individus eux-mêmes étaient nés dans la ville susmentionnée, l'Ambassadeur de Sa Majesté à Constantinople répondit à la Sublime Porte que dans ce cas le Gouvernement de Sa Majesté ne voyait aucune juste raison pour soulever des objections sur l'enrôlement de ces hommes et que le Consul Général de Sa Majesté à Bagdad avait reçu des instructions visant cela, mais Son Excellence ajouta que si le Colonel Herbert ne voyait aucune raison de traiter les Bahreïnistes comme natifs

Ünal Taşkın

— 11 —

d'une possession Ottomane il serait alors de son devoir de protester.

Rachid Pacha répondit en assurant Sir H. Elliot que la Porte ne nourrissait aucune intention de considérer les Bahreïnistes comme ses sujets et se chargea d'écrire au Vali de Bagdad en ce sens.

Cependant, en dépit de ces assurances Son Excellence signifie dans son télégramme susmentionné à vous adressé que la Porte revendiquait encore ses droits de souveraineté sur les îles de Bahrein.

Le renouvellement de cette réclamation de la part de la Sublime Porte, m'oblige à reporter Votre Excellence vers les communications faites à Votre Gouvernement en 1851 et 1870, déclarant distinctement que le Gouvernement de Sa Majesté n'admettait aucune prétention de la Turquie considérant Bahrein comme faisant partie de l'Empire Ottoman et que si quelques natifs de l'île en question se sont adressés aux Consuls Britanniques en Turquie pour demander protection c'est parceque ces derniers ne leur pouvaient refuser leurs bons offices à l'égard de sujets d'un Chef avec lequel le Gouvernement de Sa Majesté est en relations amicales

(Signé): DERBY.

Bahreyn Adaları Meselesi

EK-2

ذیل : ۲

Traduction de la dépêche adressée par Lord Granville à l'Ambassade Impériale Ottomane à Londres sub N° 4965/176, en date du 8 août 1878.

Monsieur l'Ambassadeur,

Dans une conversation que j'ai eu avec Votre Excellence au sujet de l'île de Bahrein, vous m'aviez déclaré que vous étiez chargé par votre Gouvernement de faire de représentations amicales à l'égard de tout empiétement sur le territoire appartenant au Sultan, et j'avais alors promis à Votre Excellence que je ferai des investigations là-dessus. J'ai maintenant l'honneur d'informer Votre Excellence que le Secrétaire d'Etat pour les Indes a prié Son Gouvernement de lui fournir des explications sur les procédés faisant l'objet des démarches de Votre Excellence.

Cependant, en attendant le résultat de ces enquêtes le Gouvernement du Sultan peut être assuré que ce n'est point le désir du Gouvernement de Sa Majesté d'intervenir dans les affaires du Golfe Persique à moins qu'elles ne concernent ce qui est imposé par le Traité conclu en vue de maintenir la paix dans ces eaux.

J'ai l'honneur d'être avec la plus haute considération etc.,

(Signé): GRANVILLE.